

A Description and Critique of Mearsheimer's Theory of Strategic Rationality and its lessons for the Political Elites of the Islamic Republic of Iran

Amirroham Shojaie

Ph.D Candidate in International Relations, Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.

Email: roham@webmail.guilan.ac.ir

 0009-0001-8788-2522

Reza Simbar

Professor of International Relations, Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.

Email: Simbar@guilan.ac.ir

 0000-0001-5111-1075

Abstract

The concept of strategic rationality, which Mearsheimer proposed in her latest work, is an approach to better understand the context, limitations, and how governments make decisions in the field of foreign policy. Mearsheimer, by introducing this concept, moves beyond general definitions that view rationality merely through cost-benefit calculations, and instead emphasizes its socially embedded and deliberative nature as well as its theoretically grounded foundation. By redefining and elaborating upon this key notion in the study of international relations and international politics, he aims to provide a new theoretical framework for better understanding foreign policy and the decision-making processes of state leaders in the external arena. One of the most important goals of this article is to introduce this theory in Iran by adopting a critical and, of course, practical approach. Accordingly, the main questions are: in what aspects and to what extent is this approach new, independent, and practical, and what lessons does it bring for Iran's political elite? To address these questions, adopting a critical approach, particularly from a psychological perspective and drawing upon concepts such as the "political paradigm" introduced by certain neoclassical realist theorists and "strategic culture" in constructivism, we propose the hypothesis that Mearsheimer's theory of strategic rationality, despite its practical relevance, shares significant similarities with other theoretical approaches including neoclassical realism and constructivism, and therefore cannot be regarded as entirely innovative. Nevertheless, this theory offers essential and valuable insights for political elites of the Islamic Republic of Iran. The research method employed is analytical-explanatory, and the nature of the study is fundamental and theoretical.

Keywords: International political psychology, neoclassical realism, strategic rationality, Mearsheimer

Extended Abstract

Introduction

Decision-making is a central component in the formulation and execution of foreign policy. Over the years, various theoretical perspectives, including realism, constructivism, and psychological theories, have attempted to explain how foreign policy decisions are made. In this context, the concept of strategic rationality, introduced by John Mearsheimer in his latest work, offers a novel approach to understanding the conditions, constraints, and reasoning processes that shape state behavior.

By advancing this concept, Mearsheimer moves beyond traditional notions of rationality that emphasize cost-benefit analysis, highlighting instead the importance of deliberative processes and the theoretical grounding of rational decisions. His theory presents a new conceptual framework aimed at deepening our understanding of how states operate in the complex arena of international relations.

Mearsheimer's concept has sparked fresh debate among international relations theorists by proposing a coherent and applicable understanding of rationality. One of the primary objectives of this article is to introduce and critically evaluate this theory within the Iranian academic context. Specifically, the article asks: To what extent is Mearsheimer's approach genuinely novel, independent, and practical? And what insights can it offer to Iran's political elites and decision-makers?

To address these questions, we adopt a critical and comparative perspective, particularly through psychological lenses and by referencing related concepts such as policy paradigms in neoclassical realism and strategic culture in constructivist theory. Our hypothesis is that although Mearsheimer's theory is pragmatic and analytically valuable, it shares significant similarities with pre-existing theories and cannot be considered entirely innovative. Nevertheless, the theory provides essential and timely lessons. This study employs an analytical-explanatory methodology, and its nature is fundamentally theoretical.

Research Questions

This research is guided by two central questions:

1. To what extent is Mearsheimer's theory of strategic rationality innovative, independent, and applicable in practice?
2. What lessons can this theoretical approach offer to the political elites and decision-makers of the Islamic Republic of Iran?

Research Hypothesis

Drawing from psychological approaches and related concepts—such as the policy paradigm in neoclassical realism and strategic culture in constructivism—we hypothesize that while Mearsheimer's theory of strategic rationality is practical and theoretically sound, it closely parallels other existing theories. Therefore, it cannot be considered entirely new. Nevertheless, it contains valuable and relevant lessons for Iran's political leadership, especially given the country's unique geopolitical and strategic conditions.

Methodology

This study adopts an analytical-explanatory approach and is fundamentally theoretical in nature. By employing key concepts from constructivism and psychology, the research aims to illuminate the similarities between Mearsheimer's theory and other theoretical frameworks. In the final analysis, the study highlights the strengths of Mearsheimer's theory and extracts its practical implications for Iran's political elites.

Results and Discussion

The notion of a policy paradigm, broadly defined, refers not only to the semantic structure of political concepts but also to the decision-making mechanisms grounded in established and collective rationality. Within this framework, Mearsheimer's concept of strategic

rationality can be more clearly understood—particularly when viewed through the lens of theories like neoclassical realism, which are closely associated with foreign policy analysis.

Constructivism, too, shares much with this concept, especially through ideas such as strategic culture. From within these perspectives, two key features emerge that resonate strongly with Mearsheimer's model: a deliberative (argumentative) approach to decision-making and reliance on theoretically grounded ideas. In constructivist thought, this includes factors such as the culture shaping actor relations, learned behavioral patterns, and the intersubjective construction of identities and interests. Although Mearsheimer's theory does not represent a completely original or groundbreaking approach, it has been the subject of legitimate criticism. Nonetheless, from a practical standpoint, it makes a significant contribution to foreign policy and security studies. Specifically, it offers substantial insights for Iran's political leadership.

The most important contribution of Mearsheimer's concept of strategic rationality lies in its emphasis on understanding the rationale behind various foreign policy strategies adopted by states. It underlines the notion that what may seem irrational from one state's perspective may appear entirely rational to another, based on differing strategic contexts. This awareness can help political leaders avoid misinterpretations and respond more effectively to international developments. Moreover, the theory highlights the risks of policymaking without deliberation or grounding in sound theory. Without these elements, foreign policy is likely to deviate from rational pathways, thereby weakening a state's capacity to protect and advance its national interests within the global power structure. For Iranian political elites, the theory of strategic rationality offers several key lessons:

1. Redefining National Interests and Enhancing Cognitive Flexibility
2. Recognizing the Fluid Nature of Alliances
3. Maximizing the Role of Academic Expertise

Conclusion

This article aimed to introduce and critically assess Mearsheimer and Rosato's theory of strategic rationality. While highlighting its analytical strengths, we also raised psychological and conceptual critiques, particularly focusing on its similarities with other theoretical traditions such as neoclassical realism and constructivism. Although the theory aspires to offer a new framework that downplays internal factors like identity, ideology, emotion, and culture, we argue that it ultimately does not fully succeed in this regard. In practice, the theory reflects significant overlap with existing approaches. Nonetheless, Mearsheimer's framework remains a valuable contribution to the study of foreign policy and rational decision-making. Given Iran's complex position in the international system and the multifaceted threats it faces, scientific and well-informed approaches to foreign policy are essential. Strategic rationality, when properly understood and applied, can serve as a useful tool for Iranian leaders to recalibrate national interests, strengthen decision-making processes, and engage more constructively with the international community.

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations
 Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

doi 10.22034/fr.2025.496314.1618

شرح و نقدی بر نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر و درس گفتارهای آن برای نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران

امیررهام شجاعی

کандیدای دکتری روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران
Email: roham@webmail.guilan.ac.ir 0009-0001-8788-2522

رضا سیمبر

استاد گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران
Email: Simbar@guilan.ac.ir 0000-0001-5111-1075

چکیده

مفهوم عقلانیت استراتژیک که مرشایمر در آخرین اثر خود آن را مطرح کرده، یک رویکرد برای فهم بهتر زمینه‌ها، محدودیت‌ها و همچنین چگونگی تصمیم‌گیری دولت‌ها در حوزه سیاست خارجی است. مرشایمر با طرح این مفهوم، با گذر از تعاریف عام که عقلانیت را در چهارچوب مفاهیمی مانند هزینه-فایده در نظر می‌گیرند، بر زمینه‌مندی اجتماعی-مشورتی و مبنای معتبر تئوریک عقلانیت تأکید داشته و با ارائه تعریف و شرح مفهوم جدیدی از این دال مهم در مطالعات روابط و سیاست بین‌الملل، سعی در ارائه یک چهارچوب تئوریک جدید برای درک بهتر سیاست خارجی و تصمیمات دولت‌مردان در عرصه خارجی داشته است. یکی از مهم‌ترین اهداف این مقاله معرفی این نظریه در ایران با اتخاذ یک رویکرد انتقادی و البته کاربردی است. بر همین اساس، پرسش‌های اصلی این هستند که این رویکرد در چه جنبه‌ها و تا چه میزان جدید، مستقل و کاربردی است و چه درس‌هایی برای نخبگان سیاسی ایران به‌همراه دارد؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها، با یک رویکرد انتقادی به‌ویژه از منظر روان‌شناختی و طرح مفاهیمی مانند پارادایم سیاسی که برخی نظریه‌پردازان نئوکلاسیک آن را مطرح کرده‌اند، فرهنگ استراتژیک در سازه‌انگاری، این فرضیه را مطرح می‌سازیم که نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر، علی‌رغم کاربردی بودن، شباهت‌های بسیاری به سایر نظریات از جمله رئالیسم نئوکلاسیک و سازه‌انگاری دارد و کاملاً نواورانه قلمداد نمی‌شود، با این حال این نظریه حاوی درس گفتارهای مهم و اساسی برای نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران است. روش انجام پژوهش تحلیلی-تبیینی و ماهیت آن نیز بنیادی-نظری است.

کلیدواژه‌ها: روان‌شناسی سیاسی بین‌الملل، رئالیسم نئوکلاسیک، عقلانیت استراتژیک، مرشایمر، روابط بین‌الملل

مقدمه و بیان مسئله

متعاقب انقلاب شناختی در نیمه دوم قرن بیستم و پس از ناکامی‌های تبیینی نئورئالیسم و سایر نظری‌های خردگرا در تبیین و تشریح وقایع مهم سیاست جهان از جمله فروپاشی شوروی و اتمام ساختار دوقطبی نظام بین‌الملل، برخی نظریه‌پردازان به نقد ساختارگرایی و مادی‌گرایی صرف آن‌ها پرداخته و درصدد عامیلت‌بخشی به متغیرهای خرد و معناگرا در تبیین سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی بوده‌اند. این رویکردها گاه در هیئت نظریه‌های جدیدی مانند «سازهانگاری»^۱ و یا «روانشناسی سیاسی رهبران»^۲ متجلی شده و گاهی نیز برخی از متفکران که خود را رئالیست‌های نئوکلاسیک می‌خوانند، درصدد توسعه و افزایش قدرت تبیینی نظریات رئالیستی، از طریق بهره‌برداری از تلفیق و توجه هم‌زمان به دوگانه‌های ماده-معنا و ساختار-کارگزار بوده‌اند. سازهانگاران با تأکید بر ماهیت و زیربنای معنایی و فرهنگی افعال انسان و برساختگی هویت‌ها در جریان تعاملات فی‌مابین در یک فرایند بین‌الذهانی، منافع موجد کنش دولت‌ها را، اموری برون‌زاد، بازتولید شونده و البته تغییرپذیر در بستر تغییرات فرهنگ رفتاری در نظر می‌گیرند. تأکید سازهانگاران بر ساختار توزیع منافع منتج از توزیع انگاره‌ها در نظام بین‌الملل که خصوصاً در آرای «ونت»^۳ و سایر سازهانگاران ساختارگرا بر آن‌ها تأکید شده، متضمن تلاشی جهت تبیین افعال دولت‌ها در حوزه خارجی از طریق فهم فرهنگ رفتاری حاکم بر روابط متقابل میان آن‌ها است. ونت با تأکید بر اینکه آنا‌رشی بین‌المللی چیزی جز ذهنیت و برداشت دولت‌ها از ماهیت محیط بین‌المللی نیست، سه مدل منطقی و فرهنگ رفتاری رقابت‌آمیز (لاکی)، دشمن‌گونه (هابزی) و دوستانه (کانتی) را برای تبیین چگونگی و چیستی سیاست خارجی دولت‌ها برشمرده و با در نظر گرفتن دولت به‌عنوان یک موجودیت واحد، عملاً در نظریه خود، به عامل انسانی، خصوصیات روان‌شناختی تصمیم‌گیرندگان، فرایند تصمیم‌گیری، موانع کنش جمعی و ... توجه چندانی ندارد. حتی در نظریه سازهانگاری سطح واحد «کاتزنشتاین»^۴ نیز، علی‌رغم توجه به ساختارهای اجتماعی و قواعد داخلی و انگاره‌های درونی سازنده فرهنگ استراتژیک، بینش‌ها و مفاهیم روان‌شناختی پُرنرنگ و برجسته‌ای به چشم نمی‌خورد. این درحالی‌است که روان‌شناسان سیاسی، خصوصاً در برخی حوزه‌ها از جمله روان‌شناسی شخصیت رهبران و روان‌شناسی سیاسی و

1. Constructivism
 2. Political psychology of leaders
 3. Wendt
 4. Katzenstein

شناختی، با عاملیت‌بخشی به کارگزار انسانی و شیوه‌ها و چالش‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی و مواردی مانند تغییر در سیاست خارجی، درصدد ایجاد یک رابطه منطقی میان خصائص روان‌شناختی و حالت‌های ذهنی تصمیم‌گیران با افعال خارجی دولت‌های تحت کنترل آن‌ها بوده‌اند. از جمله این نظریه‌پردازان می‌توان به «مارگارت هرمان»^۱، «ولچ»^۲، «جرویس»^۳ و سایر متفکرین اشاره نمود. در یک تلاش جدید دیگر و در قالب یک رویکرد میان‌رشته‌ای تحت عنوان روان‌شناسی سیاسی بین‌الملل، متفکرینی مانند «کورنلیا بئر»^۴ در تلاش بوده‌اند تا با بهره‌گیری از بینش‌ها و رویکردهای روان‌شناسی، نگاهی نو و تلفیقی به مفاهیم، نظریه‌ها و دانش روابط بین‌الملل داشته باشند و باعث افزایش غنا و گسترش حوزه‌های مورد بحث سیاست بین‌الملل شوند. در این راستا، به مفاهیمی مانند جنگ، صلح، خشونت، دولت‌های روان‌گسیخته، تروریسم، منشأ جنگ‌ها بین دولتی و ...، از دریچه مفاهیم روان‌شناسی نگریسته می‌شود. در جریان توسعه نظریه‌های روابط بین‌الملل و حرکت به سوی رویکردهای التقاطی و میان‌رشته‌ای، برخی رئالیست‌ها، موسوم به رئالیست‌های نئوکلاسیک نیز، از قافله عقب نمانده و علی‌رغم آنکه مورد نقد بسیاری از متفکرین حتی برخی رئالیست‌ها نیز بوده‌اند، بی‌محابا با وارد ساختن عناصر و متغیرهای ذهنی و معنایی در تئوری، از جمله ادراکات نخبگان، موانع تصمیم‌گیری، ایدئولوژی، پارادایم‌ها و ...، درصدد افزایش قدرت تبیینی رئالیسم در حالت عام و رئالیسم نئوکلاسیک در حالت خاص، بوده‌اند. در این میان می‌توان به نظریه‌پردازی مانند «شولر»^۵، «تالیافرو»^۶، «وولفورث»^۷، «کیچن»^۸ و ... اشاره نمود. «مرشایمر»^۹ نیز که نام او در نظر پژوهشگران و محققان روابط بین‌الملل با رئالیسم تهجمی همراه است، در آخرین تلاش نظری خود به همراه «روساتو»^{۱۰} در کتابی با عنوان «دولت‌ها چگونه فکر می‌کنند؟ عقلانیت در سیاست خارجی»^{۱۱}، پا به میدان تحلیل‌های میان‌رشته‌ای

1. Hermann
2. Welch
3. Jervise
4. Cornelia Beyer
5. Schweller
6. Taliaferro
7. Wohlforth
8. Kitchen
9. Mearsheimer
10. Rosato
11. How States Think: The Rationality of Foreign Policy

گذاشته و با طرح مفاهیمی مانند «عقلانیت استراتژیک»^۱ و «عدم قطعیت»^۲، سعی در ارائه رویکردی نوین برای فهم بهتر محیط سیاست بین‌الملل داشته و به دنبال شیوه تفهیم جدیدی از زمینه‌ها، محدودیت‌ها و چگونگی تصمیم‌گیری دولت‌مردان در عرصه سیاست خارجی بوده است. در این راستا وی با بازخوانی انتقادی برداشت‌های متداول از دال عقلانیت، سعی در ارائه تعریفی جدید از این مفهوم در حوزه سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی داشته است. با وجود اینکه تلاش مرشایمر و روزاتو در راستای ارائه یک چهارچوب تئوریک جدید بوده که عقلانیت در سیاست خارجی را فارغ از زمینه‌های داخلی مانند هویت، ایدئولوژی، فرهنگ، احساسات و حالت‌های ذهنی و ... تبیین نمایند؛ اما استدلال این مقاله این است که در عمل چنین چیزی اتفاق نیفتاده است و رویکرد آن‌ها با وجود ارزش‌های بسیاری که دارد، دارای شباهت‌های فراوانی با سایر نظریات است. بر همین اساس، در این مقاله برای پاسخ به این پرسش که نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر تا چه اندازه و از چه جنبه‌هایی نوین و کاربردی است؟ این فرضیه را مطرح می‌سازیم که این رویکرد علی‌رغم کاربردی بودن، بیان ساده و عملی و همچنین یکپارچگی، نمی‌تواند در قیاس با برخی نظریات رئالیسم نئوکلاسیک که به آن‌ها اشاره خواهد شد و همچنین سازه‌انگاری و مفاهیمی مبتنی بر آن مانند فرهنگ استراتژیک، کاملاً مستقل تلقی شود چراکه یک برداشت منسجم از سازه‌انگاری (به‌خصوص در رابطه با فرهنگ استراتژیک) و همچنین رئالیسم نئوکلاسیک (به‌ویژه در رابطه با مفاهیمی از جمله پارادایم‌های سیاست)، می‌تواند استدلال‌های نظریه مرشایمر را تبیین کنند. پرسش دیگر پژوهش این است که چه درس‌گفتارها و توصیه‌های سیاست‌گذارانه‌ای برای رهبران و نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران از این نظریه قابل استخراج است؟ برای پاسخ به این پرسش نیز، با تأکید بر مفاهیم موجود در این نظریه، توصیه‌های سیاست‌گذارانه در بخشی مجزا ساخته و پرداخته خواهد شد. در ادامه ابتدا رویکرد مرشایمر را تشریح کرده و سپس به نقد نظریه او از نقطه نظر روان‌شناسی پرداخته و شباهت‌های نظریه او را با برخی نظریات البته در حال تکامل رئالیسم نئوکلاسیک، مانند نظریه نیکولاس کیچن و همچنین سازه‌انگاری و مفاهیمی مانند فرهنگ استراتژیک، نشان می‌دهیم. در انتها نیز با ارائه درس‌گفتارهایی برای ایران، توصیه‌هایی سیاست‌گذارانه ارائه خواهد شد. ماهیت این پژوهش بنیادی و نظری و شیوه انجام آن نیز تحلیلی-تبیینی است.

1. Strategic Rationality
2. Uncertainty

۱. عدم قطعیت؛ ویژگی برجسته سیاست بین‌الملل

قدرت به‌عنوان مفهوم اصلی سیاست بین‌الملل، عنصر بنیادین سیاست‌گذاری خارجی در روابط بین‌الملل است. با این حال، این حد و حدود قدرت در یک محیط سرشار از عدم قطعیت است که موجب تعیین میزان انعطاف‌پذیری مفاهیمی مانند امنیت و سایر عوامل اثرگذار بر سیاست‌گذاری خارجی می‌شود (Shojaie and Simbar, 2023, p. 119). در یک بیان کلی باید گفت که، اصطلاح عدم قطعیت در علم به این واقعیت اشاره دارد که ما نمی‌توانیم اندازه‌گیری‌هایی را با دقت بی‌نظیر انجام دهیم (Shaheen and Anwar, 2013). عدم قطعیت معنایی مقابل قطعیت دارد و در برگیرنده معنای مقابل مفاهیمی است که منتج از دال قطعیت هستند مانند: وضوح، اطمینان، آشکار بودن و ...؛ اما این که بگوییم عدم قطعیت ویژگی تعیین‌کننده و برجسته سیاست بین‌المللی است به چه معناست؟ برای فهم این موضوع باید به دو مدل محیط (دنیا) اشاره کنیم: ۱. دنیای مطمئن و معین^۱ و ۲. دنیای نامطمئن، نامعین یا «ریسک‌محور»^۲. در یک محیط معین (مطمئن)، تمام اطلاعات مورد نیاز برای تصمیم‌گیری معلوم و مشخص هستند و حتی اگر محاسبات پیچیده و اطلاعات زیادی برای رسیدن به اهداف و نتایج مورد نیاز باشند، در عواقب راهبردهای در پیش گرفته شده شکی نیست؛ با این حال به‌سادگی می‌توان استدلال نمود که دولت‌مردان و تصمیم‌گیرندگان در چنین محیطی زیست نمی‌کنند؛ چراکه یکی از خصلت‌های محیط نامطمئن سیاسی علاوه بر فقدان اطلاعات صحیح و کافی، عدم آگاهی تصمیم‌گیرندگان از پیامدهای راهبردهایی است که در پیش گرفته‌اند (Mearsheimer and Rosato, 2023, pp. 23-24). در حقیقت باید گفت که روابط و سیاست بین‌الملل در یک دنیای نامطمئن به‌وقوع می‌پیوندد، سیاست‌مداران به اطلاعات کافی و مطمئن در رابطه با مسائلی که با آن‌ها روبه‌رو هستند دسترسی ندارند و هر داده‌ای که در اختیار دارند نیز، با شک و بی‌اعتمادی درهم‌تنیده شده است (Mearsheimer and Rosato, 2023, pp. 24-25).

به‌جز مرشایمر متفکرین دیگری نیز به بحث در مورد عدم قطعیت در سیاست بین‌الملل پرداخته‌اند. به‌عنوان مثال، عدم قطعیت در رابطه با توانایی‌های نظامی بازیگران، یکی دیگر از مواردی است که در حوزه مطالعات سیاست بین‌الملل، به آن توجه شده است. خصوصاً که عدم اطمینان و عدم قطعیت در مورد قدرت نظامی، به‌طور گسترده به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده مهم درگیری‌های بین‌المللی در نظر

1. Certain World
2. Risk World

گرفته می‌شود (Kaplow and Gartzke, 2021, p. 306). در همین راستا، کلاوزویتس بیان می‌دارد که به این دلیل که تمامی اطلاعات، داده‌ها و مفروضات^۱ قابل تردید و شک هستند، جنگ در حوزه عدم قطعیت قرار می‌گیرد (Clausewitz, 1976, pp. 101-102).

«میتزن»^۲ و «شولر»^۳ با طرح مفهومی به نام «قطعیت نابه‌جا»^۴ این‌گونه استدلال می‌کنند که: «منظور ما از قطعیت نابجا مواردی است که تصمیم‌گیرندگان اطمینان دارند که توانایی‌ها، مقاصد یا هر دوی این موارد را در رابطه با یکدیگر می‌دانند. در صورتی که اعتماد آن‌ها بی‌مورد است، اما حتی با وجود شواهد نادرست همچنان پابرجاست» (Mitzen and Schweller, 2011, p. 2).

«هارینگتون»^۵ با استفاده از فلسفه فیزیک نیلز بور و یک روش معرفت‌شناختی خاص ارائه شده توسط «میشل بیتبول»^۶، یک چهارچوب تحلیلی پیشنهاد می‌کند که امکان شناسایی و توصیف منبع یا منابع بالقوه عدم قطعیت را می‌دهد؛ وی با اتخاذ رویکرد کمی و کیفی به عدم قطعیت، پدیده‌هایی که از درک معمولی پنهان می‌شوند را وارد تحلیل کرده و با انجام این کار، مدعی است که پتانسیل خطر و بروز پیامدهای ناخواسته مرتبط با پیش‌بینی‌ها را کاهش می‌دهد (Harrington, 2022).

در رابطه با عدم قطعیت موردنظر مرشایمر باید گفت که سیاست‌مداران هنگام تدوین استراتژی‌های کلان بلندمدت یا مقابله با بحران‌هایی که با آن‌ها سروکار دارند، با کمبود اطلاعات شدیدی مواجه‌اند که هرچقدر این راهبردها بلندمدت‌تر باشند، ضعف و کمبود اطلاعات قابل‌اتکا، بیشتر احساس می‌شوند؛ به‌عنوان مثال، سیاست‌مداران ممکن است حتی به سطح اراده نیروها و افراد و کارایی سلاح‌ها و قوای نظامی خود کاملاً واقف نباشند، همچنین باید گفت که این عدم قطعیت زمانی که بحث پیش‌بینی واکنش سایر دولت‌ها به میان می‌آید بیشتر می‌شود؛ ارزیابی توانایی‌ها و دارایی‌های نظامی، اهداف، استراتژی‌ها و نیات سایر دولت‌ها کار بسیار دشواری است، به‌ویژه که دولت‌ها در اکثر موارد و مواقع، توانایی‌ها و تفکرات خود را پنهان کرده یا نادرست نشان می‌دهند (Mearsheimer and Rosato, 2023). در مجموع باید گفت که عدم قطعیت مد نظر مرشایمر در روابط و سیاست بین‌الملل، بر سه ویژگی فقدان اطلاعات کافی و معتبر، نامشخص بودن پیامدهای رویکردهای اتخاذشده و همچنین مبهم بودن چگونگی

1. Assumption
2. Mitzen
3. Schweller
4. Misplaced Certainty
5. Harrington
6. Michel Bitbol

واکنش سایر بازیگران، مبتنی است. مسئله‌ای که با فرض عدم زیست سیاست بین‌الملل در یک محیط مطمئن و ظهور و تجلی آن در یک دنیای نامطمئن و ریسک‌محور، قابل تبیین است.

۲. مفهوم نظریه معتبر^۱ در عقلانیت استراتژیک

اینکه یک نظریه پرداز، خود نظریه را چگونه تعریف می‌کند و چه نگاهی به نظریه دارد، یک مسئله مهم در فهم نظریه ارائه شده توسط اوست. در همین راستا، از منظر مرشایمر و روزاتو، نظریه‌ها توصیف‌های ساده‌شده‌ای از واقعیت هستند که به توضیح چگونگی وقوع برخی جنبه‌های دنیا می‌پردازند که مبتنی بر ادعاها، فرضیات واقع‌بینانه، شواهد تجربی، منطق‌ها و روابط علی منسجم هستند (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 38). نظریه‌پردازی به معنای توسعه و صورت‌بندی توضیحات منطقی منسجمی است که شواهد تجربی قابل اتکایی دارند (Kay and King, 2020). در حقیقت، نظریه‌ها با ساده‌سازی منطقی واقعیت و برجسته‌سازی برخی متغیرها، یک ابزار مفید جهت فهم پیچیدگی‌های حاکم بر قوانین جهان به‌شمار می‌آیند. مرشایمر و روزاتو بهترین راه برای مواجهه با دنیای نامطمئن سرشار از عدم قطعیت را بهره‌مندی از یک تفکر نظری می‌دانند، هرچند که این کار نیز به‌هیچ‌وجه کامل و عاری از اشکال نیست؛ تفکر نظری، نقاط قوت رویکردهای منطقی و تجربی را باهم ترکیب کرده و خود را از نقاط ضعف آن‌ها دور می‌کند (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 40). این دو متفکر همچنین در رابطه با اجزا و اعتبار نظریه بیان می‌دارند که: «اعتبار یک نظریه مبتنی بر ارزیابی فرضیات آن منطق علی و ادعاهای تجربی‌اش است ... یک نظریه معتبر نه تنها باید مبتنی بر فرضیات واقع‌بینانه باشد، بلکه همچنین باید بتوان یک ارتباط علی منسجم و منطقی را از آن استخراج نمود ... یک نظریه معتبر باید یک یا چند مکانیسم علی را توضیح دهد که بیان می‌دارد که چگونه متغیر مستقل بر روی متغیر وابسته تأثیر می‌گذارد ... یک منطق علی قانع‌کننده ضروری است اگر که قرار است نظریه به درک دقیق جنبه‌های مختلف و کلیدی سیاست بین‌الملل کمک کند ...» (Mearsheimer and Rosato, 2023, pp. 44-45).

در مجموع باید گفت که مطابق نظر مرشایمر، نظریه معتبر، به‌عنوان یکی از دو خصیصه اصلی عقلانیت استراتژیک، سه مشخصه اصلی دارد: ۱. فرضیات واقع‌بینانه؛ ۲. روابط و منطق علی منسجم؛ ۳. شواهد تأیید شده تجربی.

۳. تعاریف، مبانی و سطوح عقلانیت

عقلانیت، تعاریف متعددی دارد که برخی از آن‌ها هم‌پوشانی‌های زیادی باهم داشته و برخی دیگر نیز دارای تفاوت‌های قابل‌توجهی با یکدیگر بوده‌اند. در این قسمت به مفهوم انتخاب عقلانی که به‌ویژه در نظریات خردگرایی روابط بین‌الملل از جمله نظریات رئالیستی وجود دارد اشاره می‌کنیم. «نظریه انتخاب عقلانی»^۱ می‌تواند در زمینه‌های مختلفی از جمله علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، اقتصاد، جامعه‌شناسی، فلسفه و روان‌شناسی کاربرد داشته باشد. استدلال این نظریه که افراد از منافع شخصی خود برای انتخاب‌هایی استفاده می‌کنند که بیشترین سود و فایده را برای آن‌ها به همراه خواهد داشت. بر همین اساس، افراد گزینه‌های خود را می‌سنجند و انتخابی را انجام می‌دهند که فکر می‌کنند بهترین آورده را برای آن‌ها به همراه خواهد داشت؛ اما اینکه افراد چگونه برداشت می‌کنند و تصمیم می‌گیرند که چه چیزی به بهترین وجه برای آن‌ها سود و فایده به همراه خواهد داشت، به ترجیحات شخصی آن‌ها بستگی دارد؛ به‌عنوان مثال، یک فرد ممکن است تصمیم بگیرد که خودداری از سیگار برای او بهترین گزینه و انتخاب است؛ زیرا می‌خواهد از سلامت خود محافظت کند، در مقابل، فرد دیگری تصمیم می‌گیرد که می‌خواهد سیگار بکشد زیرا استرس او را کاهش می‌دهد، اگرچه انتخاب‌ها برعکس است؛ اما هر دو نفر این انتخاب‌ها را انجام می‌دهند تا بهترین نتیجه را مطابق ترجیحاتشان برای خود بگیرند (onlinemswprograms, 2022).

به حداکثر رساندن مطلوبیت و فایده، اغلب به‌عنوان ایده مرکزی مفهوم انتخاب عقلانی به‌شمار می‌آید، بر پایه این ایده، بازیگران عقلانی به دنبال به حداکثر رساندن مطلوبیت مورد انتظار خود از منظر سود یا ارزش هستند و در مقابل، بازیگران غیرعقلانی چنین نمی‌کنند و همچنین باید گفت که مفهوم فایده مطلوب که بر بیشینه‌سازی تأکید دارد، از علم اقتصاد سرچشمه می‌گیرد (Mearshimer and Rosato, 2023, pp. 71-72). نظریه انتخاب عقلانی هم یک استاندارد هنجاری و هم مدل تجربی رفتار است. به‌عنوان یک نظریه رفتار، پیش‌بینی می‌کند (یا تجویز می‌کند) که چگونه افراد با توجه به اهداف و

باورهایشان در مورد رابطه ابزاری بین آن گزینه‌ها و اهدافشان، از میان مسیرهای عمل جایگزین (یا باید) انتخاب کنند (Chong, 2023, p. 109). نگاه مرشایمر و روزاتو به مفهوم عقلانیت، متضمن درک توأمان این مقوله با سطح فردی یا دولتی است، اما در یک نگاه کلی، خصیصه مشخص عقلانیت در هر یک از دو سطح مذکور را می‌توان ابتدای ذهنی افراد و یا اجتماعی از افراد بر نظریاتی معتبر به حساب آورد.

۳-۱. عقلانیت فردی

مرشایمر در باب عقلانیت فردی و در پاسخ به این پرسش که عقلانی بودن سیاست‌گذاران به چه معناست؟ این‌گونه استدلال می‌کند که گویا سیاست‌گذاران عقلانی مبنای فکری نظری دارند، یعنی آن‌ها از نظریه‌های معتبر استفاده می‌کنند که دنیا را درک کنند و تصمیم بگیرند که در شرایط خاص چگونه عمل کنند، در مقابل، سیاست‌گذاران غیرعقلانی از نظریه‌های غیر معتبر استفاده می‌کنند و هیچ نظریه‌ای برای مقابله با موقعیت‌های پیش‌روی آن‌ها وجود ندارد (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 63). عقلانی‌ترین، مناسب‌ترین و البته نه کاملاً بی‌عیب و نقص‌ترین کار برای فهم چگونگی سازوکار سیاست بین‌الملل این است که بر نظریه‌های معتبر تکیه کنیم، آن‌ها عواملی را شناسایی می‌کنند که برای فهم چگونگی شکل‌گیری سیاست بین‌الملل، منطق‌های علت و معلولی و آثار و پیامدهای آن‌ها، مفید هستند و آن‌ها این کار را به شیوه‌ای به لحاظ منطقی سازگار و با پشتیبانی شواهد تجربی انجام می‌دهند که شانس سیاست‌گذاران را برای ارزیابی‌هایی از درک چگونگی رخ دادن رویدادها و پیش‌بینی پیامدها و رفتار سایر بازیگران، به حداکثر می‌رسانند (Mearsheimer and Rosato, 2023, pp. 63-64). همان‌طور که پیش از این شرح داده شد، عدم قطعیت، یکی از مهم‌ترین خصلت‌های سیاست بین‌الملل است که تصمیم‌گیری به موقع، کاربردی و مفید را با مشکلات جدی مواجه می‌کند و بر همین اساس، مرشایمر به تبیین عناصر یک تصمیم‌گیری عقلانی در فضای عدم قطعیت پرداخته است. در همین راستا، مرشایمر در نظریه عقلانیت استراتژیک، برای تبیین عقلانیت در حوزه تصمیم‌گیری سیاست خارجی، ابتدا به شرح عقلانیت در سطح فردی و خرد پرداخته و شاخصه اصلی آن را تکیه فرد به نظریات معتبر می‌داند. بنابراین، عقلانیت فردی به‌عنوان یکی از اجزای اصلی عقلانیت استراتژیک، مبتنی بر ابتدای نظام فکری و شناختی سیاست‌مداران بر

نظریه‌های معتبر است. در ادامه، عقلانیت جمعی مورد نظر وی، یعنی همان عقلانیت در سطح دولت را تشریح می‌کنیم.

۲-۳. عقلانیت در سطح دولت

اگرچه برخی از نظریه‌پردازان انتخاب عقلانی بر تصمیم‌گیری در سطح فردی تمرکز می‌کنند، اکثر نظریه‌پردازان انتخاب عقلانی روش‌هایی را در نظر می‌گیرند که در آن تصمیمات افراد در نوعی پیامد اجتماعی یا ترتیب ترجیحات اجتماعی تجمیع می‌شوند (Ainsworth, 2020). در واقع از آنجایی که اکثر نهادهای سیاسی و اجتماعی، متشکل از گروهی از افراد هستند که اغلب اوقات افعال آن‌ها تجلی افکار و نظام ذهنی برآیند و جمعی آن‌هاست، توجه به مبانی تصمیم‌گیری در سطح جمعی و خصوصاً توجه به عقلانیت جمعی، امری ضروری تلقی می‌شود که در این رابطه، اگر مهم‌ترین نهاد اجتماعی و سیاسی را دولت در نظر بگیریم واکاوی و فهم چستی عقلانیت در سطح دولت، آورده‌های مناسبی برای فهم، تبیین و تشریح دنیای سیاست داخلی و سیاست بین‌الملل در پی خواهد داشت.

مرشایمر و روزاتو بر این عقیده‌اند که «سیاست یک دولت اگر مبتنی بر یک نظریه معتبر یا ترکیبی از نظریات معتبر باشد و از دل یک فرایند مشورتی بیرون آمده باشد، عقلانی است، در غیر این صورت یعنی اگر سیاست و راهبرد یک دولت مبتنی بر نظریات معتبر نباشد و یا منتج از یک رویه مشورتی نباشد، عقلانی نیست ... از نظر مرشایمر مشورت یک فرایند تجمیعی دو مرحله‌ای است که شامل اولاً بحث و تبادل آزاد میان تصمیم‌گیرندگان و دوماً تعیین خط‌مشی نهایی توسط یک تصمیم‌گیرنده نهایی است ... بحث و مشورت به‌تنهایی برای به‌دست‌آوردن یک تصمیم جمعی منطقی کافی نیست، سیاست‌گذاران باید دیدگاه‌های خود را تبادل کرده و شایستگی‌های خود را بدون محدودیت با شدت و قوت و دقت مقایسه کنند» (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 65). همچنین مرشایمر استدلال می‌کند که سه راه برای رسیدن به یک استراتژی عقلانی وجود دارد:

۱. اکثر یا همه سیاست‌گذاران مربوطه - از جمله تصمیم‌گیرنده نهایی - با یک نظریه معتبر یکسان وارد اتاق مشورت بشوند و این تئوری را در ذهن داشته باشند و هنگامی که آن‌ها در مورد وضعیت موجود بحث کردند، آن‌ها برای رسیدن به اجماع در مورد استراتژی مناسب مشکل کمی داشته باشند.

۲. تصمیم‌گیرندگان اصلی با موارد مختلف شروع می‌کنند. درگیر یک بحث قوی و بدون ممانعت می‌شوند و پس از آن، آن‌ها براساس یک نظریه یا نظریه‌های معتبر دیگر، به اتخاذ یک خط‌مشی مشخص می‌پردازند. در حقیقت در این مورد، بحث تغییر توازن قوا و ظهور گزینه‌های رقابتی که منجر به پیروزی یک نظریه یا نظریه‌های خاص می‌شود، به وجود می‌آید. دو راه برای تعادل قوا در این فرایند تصمیم‌گیری وجود دارد؛ اول اینکه گروه تصمیم‌گیری می‌تواند تغییر کند، بدیهی است که طرفداران یک سیاست می‌تواند مخالفان خود را متقاعد کند که نظر خود را تغییر دهند. از طرف دیگر، ممکن است اطلاعات جدیدی ظاهر شود که دو طرف را بر سر اتخاذ بهترین سیاست به توافق برساند.

۳. بحث و درگیری شدیدی میان تصمیم‌گیرندگان وجود دارد اما تضارب آراء به‌گونه‌ای است که در نهایت منتهی به اتخاذ یک راهبرد مشخص نمی‌شود، در این صورت، یک تصمیم‌گیرنده نهایی سیاستی را از طریق داوری و قضاوت اتخاذ می‌کند و راهبردی را برمی‌گزیند. با اینکه می‌توان نتیجه گرفت که این مسیر سوم غیرمشورتی است و بنابراین غیرعقلانی است؛ اما این نتیجه‌گیری به عقیده مرشایمر اشتباه خواهد بود چراکه بحث و جدل برای به‌کُرسی نشاندن نظریات معتبر و برجسته‌سازی نقاط قوت آن‌ها، به‌هرحال بخشی از فرایند بوده است (Mearsheimer and Rosato, 2023, pp. 65-66).

۴. عقلانیت استراتژیک، چهارچوبی برای فهم تصمیم‌های سیاست خارجی

در قسمت‌های قبل به شرح مواردی مانند نظریه معتبر و عقلانیت در دو سطح فردی و دولتی پرداخته شد. در این بخش مفهوم عقلانیت استراتژیک بررسی خواهد شد. مطابق مفهوم و تعریف از «عقلانیت استراتژیک»، اگر دولت‌ها عقلانی باشند، سیاست‌های آن‌ها براساس «نظریه‌های معتبر»^۱ و برگرفته و منتج از بحث مشورتی در یک «فرایند تصمیم‌گیری»^۲ است (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 9). مطابق نظر مرشایمر و راوزتو، در دنیای نامطمئن سیاست بین‌الملل که عدم قطعیت ویژگی

1. Credible theories

2. Decision-making proces

برجسته آن است، نظریات معتبر و مشورت^۱ دو مبنای اصلی عقلانیت برای درک محیط و تصمیم‌گیری صحیح برای چگونگی رسیدن به اهداف تعیین‌شده، به‌شمار می‌آیند، در دولت‌هایی که به لحاظ استراتژیک عقلانی‌اند، نقطه‌نظرات تصمیم‌گیرندگان اصلی به‌دقت مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در نهایت یک تصمیم یا سیاست که مبتنی بر نظریه‌ای دارای اعتبار است، انتخاب شده و افعال دولت را شکل می‌دهد (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 37). بدون شک نظم جهانی تأثیر مستقیمی بر سامان‌دهی روابط بین‌الملل دارد و شکل نظم پیش رو یکی از دغدغه‌های اصلی تمامی مکاتب و نظریه‌های مرتبط با روابط بین‌الملل در جهانی سرشار از عدم قطعیت و بی‌اعتمادی‌های فراوان است (Soleimanpour and Others, 2024, p. 51).

برهمن اساس، مرشایم عقلانیت استراتژیک و کارویژه‌های آن را به این صورت تعریف کرده است: «عقلانیت استراتژیک در سیاست بین‌الملل به معنای معنا کردن و فهم جهان و تصمیم‌گیری در مورد بهترین راه برای پیگیری یک موضوع خاص یا اهدافی مشخص است که هم یک پدیده فردی و هم در سطح دولتی است، به‌گونه‌ای که سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران عقلانی از نظریه‌های معتبر برای درک وضعیت‌هایی که با آن‌ها روبه‌رو می‌شوند استفاده می‌کنند و تصمیم می‌گیرند که چه کاری انجام دهند. در مقابل، تصمیم‌گیران غیرعقلانی برای فهم و اتخاذ رویکردها و مواضع، یا به بدون نظریه عمل می‌کنند یا به نظریه‌های غیرقابل اعتماد اتکا دارند. در مورد دولت‌های عقلانی، آن‌ها نه تنها سیاست‌های خود را براساس این نظریه‌های معتبر استوار می‌کنند، بلکه همچنین درگیر بحث‌هایی با فرایندهای مشورتی هستند. این فرایند مشورتی نیز شامل بحث‌های قوی و بدون ممانعت در بین سیاستمداران و در نهایت اتخاذ خط‌مشی نهایی به‌عنوان خروجی است ... در مقابل، دولت‌های غیرعقلانی، یا سیاست‌هایشان براساس نظریات معتبر نیست یا اینکه از رویه‌های مشورتی استفاده نمی‌کنند و برهمن اساس، یا بحث‌ها دقیق و آزاد نیست و یا اینکه تصمیمی به‌عنوان خروجی حاصل نمی‌شود» (Mearsheimer and Rosato, 2023, pp. 68-69). در حقیقت از آنجایی که عناصر و مؤلفه‌های سیاست بین‌الملل شامل واحدها-بازیگران، ساختار اعم از مادی و غیرمادی، فرایندها و قواعد است (Dehghani Firouzabadi and Zabihi, 2024, p. 9)، همچنین به این دلیل که قدرت به‌عنوان مفهوم کانونی سیاست بین‌الملل، از مجرای ادراکات نخبگان سیاسی کشورها ترجمه و معناسازی می‌شود (Wohlforth, 1987, p.353)؛

بنابراین، تصمیم‌گیری در سیاست بین‌الملل مستلزم آگاهی از این عناصر است که بدون تردید بدون بهره‌برداری از نظریات معتبر و فرایندهای مشورتی موجب رسیدن به اهداف مبتنی بر منافع ملی نخواهد شد.

۵. روان‌شناسی سیاسی بین‌الملل: مبانی و نقدهای روان‌شناختی نظریه عقلانیت استراتژیک

به‌طور سنتی، روان‌شناسان سیاسی در روابط بین‌الملل به‌شدت تحت تأثیر انقلاب شناختی بودند که بر مطالعه پردازش اطلاعات تأکید داشت (Miller, 2003). بنابراین، بسیاری از کارهای روان‌شناختی در روابط بین‌الملل مبتنی بر مطالعه محدودیت‌های شناختی است که تصمیم‌گیری را مختل می‌کند (Kertzer and Tingley, 2018). محدودیت‌های شناختیِ مخل و یا اثرگذار بر تصمیم‌گیری، به اندازه‌ای مهم هستند که هرگونه تحلیلی فرایند تصمیم‌گیری با تأکید صرف بر ابتدای عقلانیت بر نظریات معتبر و بدون توجه به مواردی مانند انسجام شناختی، نظام شناختی، عواطف و احساسات و ...، متضمن خطاهای فاحشی در تبیین و واکاوی سیاست‌گذاری است. در حقیقت باید گفت که اینکه عقلانیت را کاملاً جدای از احساسات، عواطف، ارزش‌ها و سایر صورذهنی در نظر بگیریم به‌نظر اشتباه است و در پژوهش‌های گوناگون و رخدادهای تجربی در حوزه‌های مختلف زندگی بشری از جمله سیاست و اقتصاد، این موضوع به دفعات مورد تأکید قرار گرفته و مشاهده شده است. به‌عنوان مثال، «سایمون»^۱ در پژوهشی حول عقلانیت در رفتار سیاسی این‌گونه استدلال می‌کند که یک نظریه واقعی «انتخاب عمومی»^۲ مستلزم یک پایه محکم از واقعیت تجربی در مورد ماهیت اهداف انسانی و در مورد فرایندهایی است که افراد در استدلال از اعمال خود به ارزش‌های خود استفاده می‌کنند (Simon, 1995, p. 45).

یکی دیگر از انتقادات روان‌شناختی وارد بر نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر، مربوط به جنبه جمعی (دولتی) عقلانیت و شباهت زیاد هستی‌شناسانه آن با عقلانیت فردی است. در همین راستا باید گفت که اساساً عقلانیت در دو سطح جمعی و فردی، بیش از آنکه شباهت داشته باشند، متفاوت‌اند. به‌عنوان مثال، قضیه (نظریه) «ارو»^۳ که یکی از شناخته‌شده‌ترین پژوهش‌های نظریه انتخاب اجتماعی است، نشان می‌دهد که

1. Simon

2. Theory of public choice

3. Arrow

وقتی ترجیحات افراد تجمیع می‌شود، نمی‌توان عقلانیت ترجیحات افراد را به راحتی در سطح گروه حفظ کرد، یعنی عقلانیت در سطح فردی، عقلانیت در سطح گروه را تضمین نمی‌کند (Ainsworth, 2020).

فرد ممکن است اطلاعات را استخراج کند، ایده‌ها را مورد بحث قرار دهد و گزینه‌ها و تصمیمات را به‌طور مشترک در یک گروه توسعه دهد، رویکرد توافقی و مشورتی، راهی برای استفاده از بهترین ایده‌ها و دیدگاه‌ها و ترکیب آن‌ها در یک راه‌حل بهینه است، این یک شیوه تولید ایده است که به نظر می‌رسد در سازمان‌های مدرن بیش از همه مورد پسند است، زیرا متضمن جهت‌گیری دموکراتیک معاصر به سمت بهترین دانش در گروه، تجمیع بهترین دانش جزئی به سمت دانش کامل‌تر و در دسترس بودن اطلاعات انتقادی است (Molinero and Requelme, 2021). با این حال، نباید فراموش نمود که در کنار مزایا، معایب فراوانی نیز در امر تصمیم‌گیری جمعی وجود دارد که این معایب، خصوصاً وقتی در رابطه با یک تصمیم جمعی در سطح دولتی و در مسئله‌ای سیاسی و مهم مطرح است، در خور توجهی مضاعف است. از جمله این معایب خصوصاً در تصمیمات سیاسی و دولتی می‌توان به زمان‌بر بودن تصمیم‌گیری جمعی (به نسبت پیچیدگی و وقوع سریع و دائمی رویدادها)، دموکراتیک و مشورتی بودن ظاهری آن به واسطه نفوذ افراد پشت پرده و ایجاد اعتماد به نفس و حس شکست‌ناپذیری کاذب جمعی (که یکی از خصایص ناخودآگاه توده‌ای و گروهی است) اشاره نمود. هرچند که برای رفع هر یک از موارد فوق راه‌حلهایی وجود دارد، اما هدف در اینجا نه بیان این راهکارها بلکه بیان این است که مشورتی بودن به‌خودی‌خود نمی‌تواند تضمین‌کننده و یا یکی از مبانی قطعی عقلانیت، آن‌هم در امور مهم امنیتی و استراتژیک تلقی شود. در مجموع باید گفت که عقلانیت استراتژیک مد نظر مرشایمر که یکی از خصیصه‌های آن، ابتدای آن بر یک فرایند تصمیم‌گیری مشورتی است، دچار ضعف بنیادین است. چراکه نه تنها هیچ تضمینی وجود ندارد که عقلانیت منتج از فرایند جمعی مشورتی به راهبردها و استراتژی‌های صحیح و کارآمد منجر شود، بلکه حتی نمی‌توان این گزاره را کاملاً نقض نمود که گاهی عقلانیت فردی، کاربردی‌تر، گره‌گشا، جامع‌تر و مفیدتر از عقلانیت بیرون آمده از یک فرایند جمعی مبتنی بر نظرات تعدیل‌شده، کاهش‌یافته، متناقض و گاه ناقص است. در انتهای این بخش باید گفت که انتقادات دیگری را نیز می‌توان به مفهوم عقلانیت استراتژیک مرشایمر از طریق اشاره به نظریه‌ها و مفاهیم

گونگون دیگری مانند «خطای اساسی اسناد»^۱ و یا بسیاری از مفاهیم و یافته‌های موجود در روان‌شناسی شناختی مانند پیچیدگی شناختی و یا «یکپارچگی شناختی»^۲ و ... وارد ساخت که البته مجال بیان آن در این نوشتار نیست.

۶. عقلانیت استراتژیک، پارادایم سیاسی و نظریه رئالیسم نئوکلاسیک

مرشایمر در نقد واقع‌گرایی نئوکلاسیک و نام نهادن آن به‌عنوان یک نظریه نامعتبر و متناقض بیان می‌دارد که «رئالیسم نئوکلاسیک یک نظریه نامعتبر است که در بطن آن تناقضی جدی میان منطق علیّی آن وجود دارد ... «ریپسمن»^۳، «تالیافرو»^۴ و «لوبل»^۵ بر این باورند که در یک محیط آنارشیک، بقا برای دولت‌ها مهم‌ترین مسئله و منفعت اصلی است ... از سوی دیگر، آن‌ها استدلال می‌کنند که ملاحظات سیاسی و نیروهای داخلی می‌تواند دولت‌ها را به‌سوی اتخاذ مواضع و در پیش‌گیری منافع و استراتژی‌هایی سوق دهد که منافع امنیتی اولیه آن‌ها را به خطر می‌اندازد ... استدلال مرشایمر این است که مطابق نظریه رئالیسم نئوکلاسیک، بقا، هم مهم‌ترین هدف دولت است و هم نیست و این یک تناقض جدی است ...» (Ripsman and others, 2016, pp. 69-). نقدی که مرشایمر بر رئالیسم نئوکلاسیک وارد می‌سازد از چند جهت ایراد اساسی دارد، اول اینکه مرشایمر تمام رئالیسم نئوکلاسیک را در قالب چند گزاره آن‌هم به‌صورت ناقص، خلاصه کرده و سریعاً به نتیجه دلخواه خود یعنی همان تناقض میان روابط علیّی این بستر تئوریک، رسیده و هیچ اشاره‌ای به تنوع نحله‌های گوناگون این نظریه و سازوکار اصلی آن که همان ترجمه فشارهای سیستمیک خارجی توسط متغیرهای مداخله‌گر سطح واحد و در نهایت تولید یک فعل در حوزه سیاست خارجی است، نداشته است. مرشایمر گویی با یک برداشت سطحی از رئالیسم نئوکلاسیک، متوجه این مسئله نبوده که کارویژه اصلی رئالیسم نئوکلاسیک، تبیین و تشریح تنوع و سیاست‌های خارجی غیرمشابه دولت‌ها در برخی شرایط و تبیین چرایی تشابه سیاست‌های خارجی دولت‌های گوناگون در برخی دیگر از شرایط است. برای این کار، طبیعی است که روابط و منطق علیّی میان متغیرهای گوناگون در نحله‌های مختلف رئالیسم نئوکلاسیک، از ساده‌گویی‌ها و صرفه‌جویی‌های صرف‌التری،

1. The Fundamental Attribution Error
2. Cognitive Consistency
3. Ripsman
4. Taliaferro
5. Lobell

فاصله گرفته و از پیچیدگی‌های خاصی برخوردار باشند؛ اما این پیچیدگی‌ها، هرگز به معنای تناقض اساسی، خصوصاً در میان روابط علی میان متغیرها و فرضیات آن نیست و اگر تناقضی قرار باشد به رئالیسم نئوکلاسیک وارد نمود، باید از جنبه‌های هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی آن باشد که در این مقاله مجال بیان آن نیست. اگر این گزاره رئالیسم نئوکلاسیک که بقا گاهی به دلیل اتخاذ سایر رویکردهای منتج از عوامل و ترجیحات داخلی به خطر می‌افتد، مرشایمر را به این نتیجه می‌رساند که رئالیسم نئوکلاسیک مبتنی بر فرضیات متناقض است، پس در مقابل می‌توان در رابطه با نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر که مبتنی بر ایده مشورتی بودن رویکردها است، این‌گونه استدلال نمود که وقتی تضارب آرا به حدی بالا باشد که در نهایت یک تصمیم‌گیرنده نهایی به اتخاذ یک سیاست و تصمیم بپردازد، این رویه را دیگر نمی‌توان یک فرایند مشورتی به شمار آورد، چراکه فرایند مشورتی نتیجه‌بخش نبوده و مشورتی خواندن آن و متعاقباً عقلانی خواندن آن، یک تناقض فاحش است (که البته همین‌گونه نیز هست).

عقلانیت استراتژیک مدنظر مرشایمر، عملاً در برخی نظریات رئالیسم نئوکلاسیک، البته به شیوه‌ای علمی‌تر و غیرمتناقض، بیان شده است. به‌عنوان مثال، کیچن در رئالیسم نئوکلاسیک خود با مطرح کردن پارادایم سیاست (یا پارادایم سیاسی) به‌عنوان یک «متغیر میانجی (مداخله‌گر)»^۱ که ترجمه فشارهای نظام‌مند را بر عهده دارد، به صورت‌بندی کلی نظریه‌ای پرداخته که البته قابلیت توسعه و گسترش دارد. پارادایم‌ها مجموعه‌ای از مفروضات، مفاهیم و گزاره‌های منطقی مرتبط هستند که تحلیل پدیده‌های سیاسی بر آن‌ها مبتنی است، آن‌ها همچنین روش‌ها، فرایندها یا استراتژی‌های سیستماتیک برای منبع‌یابی و پردازش داده‌ها برای تحقیق در علوم سیاسی هستند و اینکه رویکردها، اصول یا طرح‌هایی خاص برای مطالعه رویدادهای سیاسی هستند (Uchchukwu, 2022, p. 57). کیچن با الهام‌گرفتن از «هال»^۲ «پارادایم‌های سیاست»^۳ را چهارچوب‌های قدرتمند و نهادینه شده‌ای از ایده‌ها در نظر دارد؛ مفروضاتی درباره سیاست که از مجرای نوعی آموزش اجتماعی برای تولید تعاریفی از منافع ملی رشد می‌کنند (Hall, 1993 & Kitchen, 2018). پارادایم‌ها فرایندهای یادگیری و بحث را در یک جامعه سیاستی خاص کنترل می‌کنند که منجر به اجماع

1. The Intervening Variable

2. Hall

3. Policy Paradigms

فراگیر در ایده‌های سیاستی می‌شود، بنابراین، پارادایم‌ها یک شناخت مشترک برای تجزیه و تحلیل، حل مسئله و بسط و گسترش سیاست‌ها ایجاد می‌کنند (Baumgartner, 2013, p. 252 & Kitchen, 2018). با این تعاریف از پارادایم و قائل شدن نقش متغیر مداخله‌گر برای آن در رئالیسم نئوکلاسیک، آیا نمی‌توان دو عنصر اصلی عقلانیت مدنظر مرشایمر یعنی مشورتی بودن و ابتنا بر نظریات معتبر را از آن استخراج نمود؟ آیا نمی‌توان نهادینه شدن ایده‌ها، مفروضات و الگوهای فکری موجود در پارادایم را نوعی نظریات معتبر برای تصمیم‌گیری و تجزیه و تحلیل اطلاعات به‌شمار آورد؟ یا اینکه آیا مشورت، بحث، جدل فکری و هرگونه فرایند تبادل نظر میان نخبگان، در بطن پارادایم‌های سیاسی وجود ندارند؟ پاسخ هر سه پرسش با توجه به استدلال‌های مطرح شده، مثبت هستند و در حقیقت، عقلانیت استراتژیک و مبانی آن، به‌سادگی از مفهوم پارادایم سیاسی قابل استخراج هستند و حتی می‌توان این‌گونه نیز استدلال نمود که عقلانیت استراتژیک مرشایمر، با فرض رفع برخی تناقض‌های درونی و مباحث روان‌شناختی آن، بیان کوچکی از مفهوم پارادایم سیاسی و خصوصاً رئالیسم نئوکلاسیکی است که پارادایم سیاسی در آن نقش متغیر مداخله‌گر را بر عهده دارد.

۷. سازه‌انگاری، فرهنگ استراتژیک و رابطه آن با عقلانیت استراتژیک

مرشایمر

سازه‌انگاری، زمینه‌ای گسترده‌تر از مفهوم فرهنگ استراتژیک است به‌گونه‌ای که این مقوله را می‌توان به‌نوعی منتج از استدلال‌ها، فرضیات و گزاره‌های سازه‌انگاران در نظر گرفت. سازه‌انگاران که به برساختگی و بینادهنی بودن منافع از یک‌سو و از سوی دیگر به فرهنگ‌های رفتاری میان بازیگران تأکید دارند، با بیان اینکه منافع اموری از پیش تعیین‌شده نیستند و در جریان تعاملات اجتماعی و متعاقب ساخت هویت‌ها، برساخته شده و به رفتار بازیگران در یک زمینه فرهنگی شکل می‌دهند، درصدد تبیین و مفصل‌بندی افعال بازیگران از طریق توجه به نقش الگوهای فکری-رفتاری، هنجارها، انگاره‌ها، نظام‌های معنایی و ... هستند. در حقیقت، تأکید سازه‌انگاری بر تعاملی بودن و برساختگی هویت‌ها از یک‌سو و از سوی دیگر خصلت خودتحقق‌بخشی و بازتولیدشوندگی فرهنگ‌ها، مفاهیمی مانند مشورتی بودن تصمیم‌ها و ابتنای آن‌ها بر نظریات معتبر راه، از بطن سازه‌انگاری قابل استخراج می‌سازد.

رویکردهای فرهنگی به مطالعات استراتژیک صدها سال است که به اشکال مختلف وجود داشته است، این استدلال که فرهنگ بر سیاست امنیت ملی تأثیر می‌گذارد در آثار کلاسیک از جمله نوشته‌های توسیدید نیز موجود است (Lantis, 2009, p. 52). فرهنگ استراتژیک برای تعیین منافع دولتی امری فوق‌العاده نیست، بلکه یک امر پیشینی است، یعنی قبل از تعیین منافع دولتی است و درحالی‌که تصمیم به استفاده از زور ممکن است بین دولت‌هایی با فرهنگ‌های استراتژیک متفاوت یکسان باشد، اما این تصمیم‌ها به‌گونه‌ای متفاوت اجرا و تفسیر می‌شوند (Scott Allen, 2022). فرهنگ استراتژیک می‌تواند به‌طور اساسی و سریع و یا به‌تدریج و در طول زمان تغییر کند، همچنین باید گفت که باورها، احساسات، ترس‌ها، اهداف و جاه‌طلبی‌ها، جنبه‌های غیرقابل مشاهده هر فرهنگ استراتژیک و ارزش‌های اصلی آن را تشکیل می‌دهند و به یک فرهنگ استراتژیک کیفیت و ویژگی‌های آن را می‌بخشند (Coşkun, 2007, p. 75).

مفهوم فرهنگ استراتژیک که به‌طور گسترده‌ای در حوزه روابط بین‌الملل مورد استفاده قرار گرفته است، در درجه اول در چهارچوب تلاش برای توضیح رفتارهای استراتژیک متمایز دولت‌ها از طریق اشاره به ویژگی‌های استراتژیک منحصربه‌فرد آن‌ها شکل گرفته است، با این وجود، شایان ذکر است که سردرگمی زیاد و تحقیقات نسبتاً کمی در مورد اینکه فرهنگ استراتژیک دقیقاً چیست و چگونه ممکن است در زمینه تحقیقات دانشگاهی مورد استفاده قرار گیرد وجود دارد (Lock, 2017). با این حال، استدلال‌های برخی سازه‌نگاران پیرامون فرهنگ حاکم بر رفتار بازیگران و مفهوم فرهنگ استراتژیک مورد نظر برخی از دانشمندان روابط بین‌الملل مانند «گری»^۱، «جانسون»^۲، کاتزنشتاین و ... قرابت‌های زیادی با مفهوم عقلانیت استراتژیک مرشایمر دارد به‌گونه‌ای که می‌توان رویکرد مرشایمر را از آن‌ها استخراج نمود. از دید برخی اندیشمندان مانند گری، فرهنگ استراتژیک زمینه‌ای را فراهم می‌کند که در آن تصمیمات اتخاذ می‌شوند (Scott Allen, 2022). در همین راستا، گری پرسش‌های جالبی را مطرح می‌کند از جمله اینکه: «مطابق چهارچوبی که فرهنگ استراتژیک ایجاد می‌کند، عادات و الگوهای فکری که باید در هنگام پیش‌بینی حرکات دشمن در نظر بگیریم، چیست و در بیشتر مواقع دشمن به حرکت‌های ما چه واکنشی نشان خواهد داد؟» یا این استدلال که در زمینه مداخله در بحران، منابع و اطلاعات ما محدود است،

1. Gray

2. Johnson

بنابراین رویکردها و راهبردهای ما نمی‌تواند بی‌نقص باشد، پس چه چیزی «به اندازه کافی خوب» خواهد بود؟ (Heuser and O'Neill, 2022).

در تعریفی دیگر مبتنی بر آرای جانسون، فرهنگ استراتژیک، «تعامل»^۱ بین هویت‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، باورها و الگوهای رفتار معمولی است که اعضای استراتژیک جامعه ملی از طریق آموزش یا تقلید به دست آورده‌اند، این متغیرها هویت جمعی و روابط با جوامع دیگر را شکل داده و روش‌های مناسب برای دستیابی به اهداف امنیتی و استراتژیک را تعیین می‌کنند (Johnson and Others, 2009 & Scott Allen, 2022). همان‌طور که مشاهده می‌شود، دو عنصر اصلی عقلانیت استراتژیک، یعنی مشورتی بودن و ابتنای نظام فکری سیاست‌مداران بر نظریات معتبر، در فرهنگ استراتژیک نیز یافت می‌شود. الگوهای رفتاری که تصمیم‌گیران اصلی در اثر تعامل، آموزش، تقلید و بحث با یکدیگر به دست آورده‌اند، هم منتج از فرایندهای مشورتی است و هم به‌نظر سیاست‌مداران، مبتنی بر نظریات، گزاره‌ها و استدلال‌های معتبر است، بنابراین مرشایمر باید به این پرسش پاسخ دهد که اولاً تفاوت میان عقلانیت استراتژیک مورد نظر وی با فرهنگ استراتژیک چیست؟ و دوماً اگر فرقی اساسی میان آن‌ها وجود دارد، آیا می‌توان بدون سفسطه و خلط بحث، این تفاوت‌ها را تبیین نمود؟ هرچند که در این مقاله ادعا نمی‌شود این دو مفهوم دقیقاً یکسان هستند اما به‌نظر می‌رسد پاسخ هر دو پرسش بالا منفی است.

۸. نقاط قوت این نظریه و درس‌گفتارهایی برای ایران

در علوم انسانی هیچ نظریه و یا چهارچوب مفهومی‌ای آن‌قدر جهان‌شمول و دقیق نیست که از انتقادات در امان بماند و حتی می‌توان گفت که این انتقاد و بحث‌های دیالکتیک‌گونه بوده که باعث رشد و غنای علوم انسانی و اجتماعی در طول تاریخ شده است. مجموعه انتقاداتی که در این مقاله به نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر وارد شد، عمدتاً مبتنی بر شباهت‌های این رویکرد با برخی از نظریات و چهارچوب‌های مفهومی دیگر بود که تشریح شد و حتی برخی ممکن است مدعی عادی بودن شباهت‌ها میان نظریات مختلف در حوزه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل نیز بشوند که حرف نابجایی نیز نیست. در مجموع باید گفت که نمی‌توان از این موضوع غافل شد که این نظریه یک افق جدید و یک نگرش جدید برای فهم معنا و مفهوم و چرایی کنش یا

واکنش سایر بازیگران در نظام بین‌الملل پیش‌روی نخبگان سیاسی و تصمیم‌گیرندگان قرار می‌دهد و این نکته را یادآوری می‌کند که افعالی که از نظر یک دولت غیرعقلانی است، شاید از نظر دولت انجام‌دهنده آن فعل و یا برخی دیگر از دولت‌ها غیرعقلانی نباشد. در حقیقت، این مسئله بسیار مهم است که نباید با غیرعقلانی خواندن افعال دیگران، به فهم ناقصی از سیاست بین‌الملل دست‌یابیم.

با تأکید بر اینکه مطابق این نظریه، عقلانی بودن افعال سیاست خارجی مبتنی بر ابتنای آن‌ها بر نظریات معتبر و همچنین فرایندهای مشورتی روشن است، دو توصیه مهم از این نظریه برای بهبود سیاست‌گذاری خارجی در ایران می‌توان استخراج نمود: اول اینکه نظام شناختی و ادراکی که تصمیم‌گیرندگان به‌واسطه آن‌ها مسائل و رویدادهای مختلف سیاست بین‌الملل را تحلیل می‌کنند؛ بایستی از قیدوبندهای ایدئولوژیک فاصله گرفته و بر نظریات معتبری مانند رئالیسم و گزاره‌های منتج از آن تکیه کنند. در این مورد باید گفت که از آنجایی که بقا باید مهم‌ترین هدف هر دولتی در نظام آنارشیک و پیچیده بین‌المللی که عدم قطعیت در آن اشباع است باشد، یقیناً نظام ادراکی تحلیل مسائل، نمی‌تواند بر مبنای گزاره‌ها و انگاره‌های محدود ایدئولوژیک صورت بگیرد و برهمین اساس، هرگونه نگاه بومی و داخلی و ایدئولوژیک، باید در چهارچوب مسائل کلان نظام بین‌الملل، بازساختار بندی و بازمفصل بندی شوند. در این مورد به‌طور مشخص، توصیه اصلی به نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران این است که با توجه به اینکه بقا، مهم‌ترین هدف در سیاست بین‌الملل است، بایستی بقا را در قالب مفاهیم کلان و راهبردی نظام بین‌الملل از جمله اهمیت اقتصاد سیاسی بین‌الملل، اهمیت توجه به تعریف موسع از امنیت و ... بازتعریف کرده و به‌طور مشخص منافع ملی را در چهارچوبی وسیع‌تر و به دور از قیود محدودیت‌زا بازتعریف کنند. توصیه بعدی منتج از این نظریه این است که عدم قطعیت، اشباع اطلاعات، آنارشی و تنوع در رویکرد دولت‌ها باعث می‌شود که سیاست بین‌الملل به محیطی سرشار از بی‌اعتمادی بدل بشود که در یک برداشت کلی، دوست و دشمن دائمی در آن وجود ندارد و این منافع است که جهت حرکت دولت‌ها را مشخص می‌کند و این موضوع باید مبنای عمل در سیاست خارجی قرار بگیرد. دشمنی با یک کشور باید کم‌ترین تأثیر را بر ایجاد روابط سودآور با سایر کشورها داشته باشد و همچنین در دوست خواندن یک کشور و بازیگر دیگر نیز، نباید تعصب و تأکید نابجایی وجود داشته باشد. این مسئله یک توصیه صرف نیست بلکه یک ضرورت برای بقا است چراکه فضای عدم قطعیت موجود در سیاست بین‌الملل، باعث می‌شود که کشورها به‌دنبال استفاده و سوءاستفاده

از نقاط ضعف دیگران در روابط پیچیده‌شان در نظام شبکه‌ای قدرت باشند. به‌عنوان مثال، نباید اجازه داد فضا و گفتمان غرب‌ستیزی موجود در سیاست خارجی ایران، بر روابط ایران و ارمنستان تأثیر منفی گذاشته (با بازنمایی ارمنستان به‌عنوان شریک غرب) و یا روابط ایران با چین یا روسیه را به سمت یکجانبه‌گری طرف‌های مقابل و استفاده یک‌طرفه از ظرفیت‌های ایران سوق دهد و تعادل در روابط و سود دوجانبه باید حفظ شود. غرب‌ستیزی طالبان نباید باعث نادیده‌نگاری اقدامات ضد امنیت ملی آن‌ها (در مسائلی مانند هیدروپلیتیک و ...) شده و ظرفیت‌های شدید موجود در ایجاد همکاری و همگرایی با کشورهایی مانند تاجیکستان بایستی در نظر گرفته شوند.

مسئله بعدی که می‌توان آن را به‌عنوان توصیه‌ای برای سیاست‌مداران ایرانی از این نظریه استخراج کرد، در مورد مبنای مشورتی سیاست خارجی عقلانی است. مرشایمر با بیان اینکه فرایندهای مشورتی یکی از ارکان اساسی سیاست خارجی عقلانی است، بر این نکته تأکید دارد که در دولت‌هایی که نخبگان و تصمیم‌سازان به هر دلیل به مواردی از جمله ارباب، فشار، دروغ، سرکوب، پنهان کردن اطلاعات (Mearsheimer and Rosato, 2023, p. 9) و ... رو می‌آورند، سیاست خارجی از مسیر عقلانیت دور شده و امکان پیگیری صحیح منافع ملی کم می‌شود و در نهایت قدرت آن کشور در ماتریس بین‌المللی قدرت کاهش می‌یابد. یکی از مواردی که به‌صورت مستقیم به این استدلال مربوط است، بحث امکان بهره‌برداری حداکثری از نخبگان دانشگاهی در تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و به‌تعبیر مرشایمر، فرایندهای مشورتی است. حضور اساتید دانشگاه‌ها، پژوهشگران برتر و سایر نخبگان علمی در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی و اساسی کشور، علاوه بر آنکه از تقلیل دادن سیاست بین‌الملل به مسائل دور از واقع جلوگیری می‌کند و باعث ایجاد فهمی واضح‌تر و واقعی‌تر از امور جهان می‌شود، باعث افزایش کارکرد و بهبود بازدهی تصمیمات اتخاذ شده نیز خواهد شد. در بسیاری از کشورهای پیشرفته جهان، نخبگان دانشگاهی، در سطوح بالای تصمیم‌گیری دخیل و امکان ارائه نظر و مشارکت آن‌ها در فرایندهای مشورتی در سطوح گوناگون وجود دارد.

نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله، تشریح و همچنین بیان برخی ایرادات و انتقادات وارد بر نظریه عقلانیت استراتژیک مرشایمر و روزاتو بود. در این راستا، برخی انتقادات روان‌شناختی

وارد و تناقضات درونی این نظریه بیان شد و همچنین شباهت‌های زیاد این رویکرد با برخی نحله‌های نئوکلاسیکی رئالیسم و سازه‌انگاری و مفاهیمی مانند فرهنگ استراتژیک، شرح داده شد. پارادایم سیاست (سیاسی) در معنای کلان خود، فارغ از قضاوت در مورد ماهیت انگاره‌ها و نظام معنایی سازنده آن، متضمن سازوکارهای پذیرفته‌شده مشورتی و تصمیم‌گیری در بستر عقلانیتی جمعی و تثبیت شده است که مفهوم عقلانیت استراتژیک مرشایمر، به‌سادگی از آن قابل استخراج است، خصوصاً اینکه پارادایم‌های سیاست، در نظریه‌ای مانند رئالیسم نئوکلاسیک که در حوزه تئوریزه کردن سیاست خارجی است؛ به کار گرفته شوند. سازه‌انگاری و مفاهیمی مانند فرهنگ استراتژیک نیز، علاوه بر آن که نزدیکی زیادی با مفهوم پارادایم‌های سیاست دارند، در عمل، می‌توان دو عنصر مشورتی (جدلی) بودن و ابتنا بر نظریات معتبر را از عمق استدلال‌های آن‌ها در مفاهیمی مانند: فرهنگ حاکم بر روابط بازیگران، الگوهای رفتاری تثبیت‌شده و آموخته‌شده، برساختگی تعاملی و بینادهنی هویت‌ها، منافع و ...، استخراج نمود. بنابراین، عقلانیت استراتژیک مرشایمر را باید یک رویکرد نسبتاً ناقص، گاهاً متناقض و ازپیش‌گفته شده در سایر نظریه‌ها به‌شمار آورد. با این حال، در عرصه عملی، این رویکرد دستاوردهای خوب و مهمی در حوزه مطالعات سیاست خارجی و امنیتی به همراه دارد.

بزرگ‌ترین آورده مفهوم عقلانیت استراتژیک مطرح شده توسط مرشایمر را می‌توان کمک به فهم استراتژی‌های گوناگون اتخاذ شده توسط دولت‌های مختلف و پرهیز از برچسب‌زنی فوری به آن‌ها برشمرد. در حقیقت، رویکرد عقلانیت استراتژیک، به‌مثابه یک لنز تئوریک که بر برخی ابعاد تصمیم‌گیری در حوزه سیاست خارجی زوم است و تمرکز دارد، در عین ساده‌سازی متغیرهای متعدد و پیچیده در این رابطه، ساده‌انگاری سیاست‌های اتخاذ شده توسط دیگران را، نهی می‌کند. یعنی اینکه اگر یک استراتژی یا سیاست اتخاذ شده از سوی یک دولت به مذاق ما خوش نیامد، لزوماً به دلیل غیرعقلانی بودن آن مواضع و سیاست‌ها نیست، بلکه شاید آن رویکردها نتیجه بحث‌های مشورتی و نظریات معتبر پذیرفته شده توسط نخبگان آن‌هاست و در نتیجه احتمالاً عقلانی است و این ما هستیم که بایستی با توجه به ابعاد متعدد تصمیمات سایر بازیگران و نگاه جامع به آن‌ها، رفتارهای آن‌ها را تجزیه و تحلیل کنیم. فهم سیاست‌های دیگران و زمینه‌ای که تصمیمات نخبگان آن‌ها در بستر آن شکل گرفته، موجب درک بهتر فضای بین‌الملل، پاسخ‌گویی بهتر و اتخاذ سیاست‌های کارآمدتر خواهد شد. درک این مسئله به‌خصوص برای کشور ما اهمیت فوق‌العاده بالایی دارد.

چراکه ایران چه در محیط امنیتی پیرامونی در حوزه‌های قفقاز و آسیای میانه، خاورمیانه و خلیج فارس، آسیای جنوب غربی و ... و چه در محیط کلان نظام بین‌الملل، با تهدیدهای عمیق، متعدد و گسترده‌ای روبه‌رو است. بر همین اساس فهم چیستی و چرایی سیاست‌های اتخاذشده توسط دیگر کشورها در قبال ما، نه تنها کمک شایانی به رفع و دفع این تهدیدها خواهد نمود، بلکه امری ضروری و الزامی برای بقا و زیست در شرایط پُرریسک و خطیر فعلی کشور است. به‌عنوان مثال، مواضع ضد امنیتی و تهدیدآمیز امارات در قبال جزایر سه‌گانه ایرانی که مدتی است با حمایت‌های نسبی روسیه و چین نیز همراه است، باید سیاست‌مداران و تصمیم‌گیران کشور را به این نتیجه برساند که شاید از نظر روسیه و چین، حمایت آن‌ها از امارات در قبال ایران در این موضوع، نه تنها نسنجیده و بلکه طبق منافع آن‌ها، کاملاً عقلانی و صحیح است و این ما هستیم که باید خود را با رهایی از دوست‌پنداری‌ها و دشمن‌پنداری‌های متصلب و حرکت به سوی عمل‌گرایی و تنوع‌بخشی به روابطمان، از انزوا و قرارگیری در شرایطی مشابه، نجات دهیم. البته به سایر تهدیدات مستقیم علیه ایران مانند رویکردهای باکو و آنکارا در قفقاز جنوبی علیه ایران و ... نیز می‌توان اشاره نمود. به این صورت که اتخاذ سیاست‌های ضد امنیتی، ضد اسلامی و وحدت‌شکن باکو که مستقیماً علیه تمامیت ارضی و امنیت ملی ایران است را، شاید بتوان از نقطه‌نظر مقامات باکوئی، کاملاً عقلانی و بر مبنای بهره‌برداری حداکثری از قرابت‌های قومی موجود با برخی مناطق مرزی کشور از یک‌سو و از سوی دیگر به دلیل آگاهی آن‌ها از تنهایی استراتژیک ایران در نظر گرفت. از همین‌رو، این ما هستیم که باید برای رفتارهای تهاجمی سایرین آماده باشیم و دیگر کشورها، تنها در صورتی ملاحظه حساسیت‌های ما را خواهند کرد، که یا منافعشان از طریق وابستگی به ما به خطر بیفتد و یا اینکه مطابق منطق بازدارندگی از انجام هرگونه اقدام علیه ما بترسند که عملی‌سازیِ هردوی این موارد، مستلزم بازنگری در برخی سیاست‌ها است که قطعاً بدون حضور حداکثری نخبگان وطن‌دوست در سطوح حساس و کلان تصمیم‌گیری کشور، میسر نخواهند شد. در انتها باید گفت که این بر عهده نهادهای تصمیم‌گیر و امنیتی کشور است که بتوانند ذهنیت سایر بازیگران را درک کرده و بر مبنای آن، به رفع تهدیدها پرداخته و با تعریف زمین بازی برای رقبا و تأکید بر افعال کُنشی، ابتکار عمل را در دست بگیرند.

References

- Ainsworth, S. (2020, September 28). Rational Choice Theory in Political Decision Making. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Retrieved 6 Jun. 2024, from <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1019>.
- Baumgartner, F.R. (2013), Ideas and Policy Change. *Governance*, 26: 239-258. <https://doi.org/10.1111/gove.12007>.
- Beyer, A. C. (2017). International political psychology: Explorations into a new discipline. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-37779-1>.
- Carl von Clausewitz(1976), On War, ed. and trans. Michael Howard and Peter Paret (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976).
- Chong, D. (2023). Rational choice as an empirical and normative model of political behavior. In L. Huddy, D. O. Sears, J. S. Levy, & J. Jerit (Eds.), *The Oxford handbook of political psychology* (3rd ed., pp. 109–149). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197541302.013.3>
- Cohen, Scott Allen. (2022). Strategic Culture and a State’s Decision to Use Military Force: A Comparative Analysis of Israel and the Islamic Republic of Iran. Master’s thesis, Harvard University Division of Continuing Education.
- Coşkun, B. B. (2007). DOES “STRATEGIC CULTURE” MATTER? OLD EUROPE, NEW EUROPE AND THE TRANSATLANTIC SECURITY. PERCEPTIONS: *Journal of International Affairs*, 12(3), 71-90.
- Dehghani Firouzabadi, Seyed Jalal and Zabihi, Reza (2024). Iran and the New World Order; Challenges and opportunities. *Foreign Relations Quarterly*, 16(1), 1-26. doi: 10.22034/fr.2024.440842.1488.
- emphasizing its study in Iran. *Foreign Relations Quarterly*, 15(3), 112-134. doi: 10.22034/fr.2024.411934.1434.
- Harrington, Nicholas. (2022). *Uncertainty in International Relations: Forecasts, Risks, and Unintended Outcomes*, University of Sydney.
- Heuser, Beatrice and O’Neill, Paul(2022), Episode 9: Colin S Gray, Strategic Culture, and What is Good Enough, available at: <https://rusi.org/podcasts/talking-strategy/episode-9-colin-s-gray-strategic-culture-and-what-good-enough>,
- Jeffrey M Kaplow, Erik Gartzke(2021), The Determinants of Uncertainty in International Relations, *International Studies Quarterly*, Volume 65, Issue 2, June 2021, Pages 306–319, <https://doi.org/10.1093/isq/sqab004>.
- Johnson, J.L., Kartchner, K.M., & Larsen, J.A. (2009). Strategic culture and weapons of mass destruction: culturally based insights into comparative national security policymaking.
- Just, D. R. (2020). John Kay and Mervyn King: Radical Uncertainty: Decision-Making Beyond the Numbers. *Administrative Science Quarterly*, 65(3), NP24-NP26. <https://doi.org/10.1177/0001839220918981>.

- Kertzer, Joshua D. and Tingley, Dustin H(2018)., Political Psychology in International Relations: Beyond the Paradigms (May 2018). Annual Review of Political Science, Vol. 21, pp. 319-339, 2018, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3197089> or <http://dx.doi.org/10.1146/aannurev-polisci-041916-020042>.
- Kitchen, Nicholas. (2018). Type III NCR - A Restatement, Paper Presented at London School of Economics, 29 November 2018.
- Lantis, J.S. (2009). Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism. In: Johnson, J.L., Kartchner, K.M., Larsen, J.A. (eds) Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction. Initiatives in Strategic Studies: Issues and Policies. Palgrave Macmillan, New York. Pp. 33-52. https://doi.org/10.1057/9780230618305_3.
- Lock, E. (2017, September 26). Strategic Culture Theory: What, Why, and How. Oxford Research Encyclopedia of Politics. Retrieved 7 Jun. 2024, from <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-320>.
- Mearsheimer, J. J., & Rosato, S. (2023). Front Matter. In *How States Think: The Rationality of Foreign Policy* (pp. i–vi). Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/jj.5666733.1>.
- Miller GA 2003. The cognitive revolution: a historical perspective. *Trends Cogn. Sci.* 7:141–44. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00029-9](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00029-9).
- Mitzen, Jennifer and Schweller, Randall. 2011. Knowing the Unknown Unknowns: Misplaced Certainty and the Onset of War. *Security Studies* 20(1): 2–35.
- Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell(2016), Neoclassical Realist Theory of International Politics (New York: Oxford University Press, 2016).
- Peter A Hall, “Policy Paradigms, Social Learning, and the State: the Case of Economic Policymaking in Britain,” *Comparative Politics* 25, no. 3 (April 1993), doi:10.2307/422246.
- Shaheen, Amrozia. (2013). Uncertainties and Measurements in experimental physics, LUMS School of Science and Engineering.
- Shojaie, Amirroham and Simbar, Reza. (1402). Analysis and criticism of Fareed Zakaria's state-centered realism theory,
- Simon, H. A. (1995). Rationality in Political Behavior. *Political Psychology*, 16(1), 45–61. <https://doi.org/10.2307/3791449>.
- Suleimanpour, Hadi, Hosseini Feharji, Mojtabi, Salehian, Ali, Najafi, Mustafa and Suleimanpour, Sajjad. (1403). Embedded Polarity: Explanation of Polarity Ratio and Field Order. *Foreign Relations Quarterly*, 16(1), 51-88. doi: 10.22034/fr.2024.460673.1541.
- Uchekukwu, O. (2022). Political Science Paradigms, Methods and Approaches: A Critical Appraisal. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(3), 57-66. Retrieved from <https://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH/article/view/267>.

- University of Denver Graduate School of Social Work(2022), Introduction to Rational Choice Theory in Social Work, available at: <https://www.onlinemswprograms.com/social-work/theories/rational-choice-theory/>.
- Wohlforth, William C(1987)., “The Perception of Power: Russia in the Pre-1914 Balance “, World Politics, 39(3), 353-381.
- Xavier Molinero, Fabián Riquelme(2021), Influence decision models: From cooperative game theory to social network analysis, Computer Science Review, Volume 39, 2021, 100343, ISSN 1574-0137, <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2020.100343>.

